

ШТРАФ ЯК ВИД ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, 58002, Чернівці, Україна
E-mail: o.uschyk@chnu.edu.ua

Мета статті присвячена дослідженню штрафу, як виду заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб. Методи дослідження склали метод інтерпретації, що дозволив з'ясувати зміст штрафу, як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також порівняльного методу при розмежуванні від штрафу, як виду покарання. У результаті проведеного дослідження сформовано бачення щодо застосування штрафу до юридичних осіб, у разі вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою від імені або в інтересах юридичної особи. У статті виносяться на обговорення теоретичні проблеми законодавчого визначення штрафу, як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та практичні аспекти урегулювання проблем застосування такого виду заходу кримінально-правового характеру.

Ключові слова: штраф; захід кримінально-правового характеру; юридичні особи; покарання.

Постановка проблеми та її актуальність.

Проблеми законодавчого визначення штрафу як заходу кримінально-правового характеру мають вирішуватись як у теоретичній, так і правозастосовній площині. Серед науковців та практиків неодноразово виникають дискусії щодо розуміння правової природи штрафу, як виду заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб. Зокрема, виникають питання у розмежуванні штрафу як виду покарання та заходу кримінально-правового характеру. Науковці звертають увагу, що штраф, який застосовується до юридичних осіб, не виступає формою реалізації кримінальної відповідальності, а лише є заходом кримінально-правового характеру.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Після змін, які були внесені до кримінального законодавства, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб викликали наукові дискусії стосовно тлумачення та розуміння такого інституту. Про-

блемами визначення та застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру, що встановлений до юридичних осіб, займались у своїх дослідженнях такі вчені: П.С. Берзін, Н.А. Орловська, В.О. Попрас, В.С. Сотніченко, М.І. Хавронюк, А.М. Яценко.

Метою статті є визначення та вирішення теоретичних й практичних проблем застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, їх узагальнення та аналіз, пропозиції до подолання прогалин у національному законодавстві та практиці його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження в національне кримінальне законодавство інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб викликано необхідністю імплементації європейських стандартів конвенційних моделей протидії транснаціональній корпоративній злочинності, що пов'язано із проявами корупції, фінансуванням тероризму, пропагандою війни, розпо-

всюдженням зброї тощо. Для вітчизняного Закону про кримінальну відповідальність необхідно було дещо трансформувати та змінювати сталі принципи кримінальної відповідальності, оскільки юридична особа не виступає суб'єктом кримінальної відповідальності. Тому на прикладах зарубіжних моделей юридичної відповідальності корпорацій відбулося імплементація таких заходів кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватись до юридичних осіб, хоча останні на сьогодні все ж таки не є суб'єктами кримінальної відповідальності, а лише підлягають застосуванню заходів в межах кримінального законодавства [9, с. 280-311].

Зміни, що відбулися в кримінальному законодавстві, також викликані виконанням міжнародно-правових зобов'язань, що взяла на себе Україна у зв'язку з виконанням вимог адаптації нормативно-правових актів до законодавства Європейського Союзу. До таких актів, які саме стосуються адаптації національного законодавства, належать Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [1], ратифікована Верховною Радою України в 2006 році, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [2], ратифікована Верховною Радою України в 2006 році, Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [3], ратифікована Верховною Радою України в 2010 році. Прийняття нового розділу в Кримінальному кодексі України, що стосується заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, вимагало від вітчизняного законодавця дотриматись та врахувати усі загальні та галузеві принципи кримінальної відповідальності, які стосуються детермінантів, чинності закону про кримінальну відповідальність, суб'єктного та правозастосовного аспектів.

За своїм юридичним змістом заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не можуть вважатись формою реалізації кримінальної відповідальності, оскільки законодавець не визнає юридичну особу суб'єктом кримінальної відповідальності, а лише фізичну. Крім того, традиційне розуміння кримінальної відповідальності передбачає, що обов'язковим атрибутом є державний осуд, що проявляється у

визнанні особи винною у вчиненні кримінального правопорушення і це відображено в обвинувальному вирокі суду. Винесення обвинувального вироку суду має бути забезпечено розглядом справи, під час якої доводиться винуватість підсудної особи у вчиненні кримінального правопорушення, чим забезпечується принцип презумпції невинуватості. Відповідно до такого правового принципу особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, припускається невинуватість до того часу, поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством, і встановлено вирок суду, який набрав законної сили (закріплено ст. 62 Конституції України). Що стосується юридичних осіб, то відповідно до ч. 4 ст. 374 КПК України вказується лише на рішення про застосування до них заходів кримінально-правового характеру. Таке рішення суд приймає на підставі доведеності винуватості визначеною законом фізичною особою (уповноваженою особою), яка від імені або в інтересах юридичної особи вчинила кримінальне правопорушення, яке передбачено статтею 96-1 КК України.

Кримінальне законодавство встановлює перелік заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до юридичних осіб. Зокрема в якості основних передбачено штраф та ліквідація, а додаткового – конфіскація майна, що належить юридичній особі і застосовується в разі її ліквідації.

Штраф, як відомо, є не лише заходом кримінально-правового характеру, але і типовим покаранням, що застосовується до фізичної особи в разі вчинення нею кримінального правопорушення. В чому ж полягає відмінність між такими інститутами кримінального права? Перш за все це можемо провести за підставами застосування, у випадку накладення штрафу як виду покарання є вчинення кримінального правопорушення фізичною особою, а застосування штрафу як виду заходу кримінально-правового характеру є наслідком причетності юридичної особи до кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою.

Здійснюючи порівняльний аналіз штрафу як виду кримінального покарання і як заходу кримінально-правового характеру, що застосову-

ється до юридичних осіб на думку А.М. Яценко можна «проілюструвати специфіку останнього – не тягне судимості, диференційовано може не перебувати в прямій залежності від розміру майнової шкоди, завданої уповноваженою особою юридичної особи, до якої застосовують заходи кримінально-правового характеру. Крім того, несплата штрафу як виду покарання тягне за собою його заміну залежно від розміру, покаранням у виді громадських або виправних робіт або позбавленням волі, причому з можливістю перерахунку за тяжкістю кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 53 КК України). Натомість, заміна штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи КК не передбачена, тобто, за неможливості аналогії закону, гарантій оперативного виконання юридичною особою накладеної санкції нині не законодавцем розроблено, що істотно знижує компенсаційну здатність даного заходу на практиці» [8, с. 123–126].

Штраф, як кримінальне покарання, відповідно до ч. 1. ст. 53 КК України - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень ч. 2 ст. 53 КК України. Що стосується штрафу, як заходу кримінально –правового пливу, то його законодавчо трактують, як грошову суму, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення (ч. 1 ст. 96⁷ КК України).

В проекті Кримінального кодексу України розробленого робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президенті України статтею 3.11.4 визначається штраф, що накладається на юридичну особу, як грошове стягнення, що підлягає сплаті юридичною особою на підставі судового рішення до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, у розмірі, встановленому Кримінальним кодексом [6]. Як бачимо, в новій редакції трактування штрафу, щодо юридичної особи зазначається, що він є грошовим стягненням і кошти, які сплачуватиме юридична особа буде надходити до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим.

Як зазначає Н.А. Орловська стягнення можна вважати родовим поняттям для негативної реак-

ції на порушення (у тому числі, невиконання обов'язків) у різних галузях права, для примусових заходів, у яких ця реакція втілюється. Важливість об'єктів кримінально-правової охорони, яка корелює суворості реакції на посягання на ці об'єкти, перетворює стягнення на покарання. Сутність останнього полягає в обмеженні певних прав та свобод (саме тому ч. 1 ст. 50 КК України розуміє покарання як захід примусу, який полягає у певному правообмеженні засудженого). Можна погодитись, що юридична особа не є суб'єктом кримінального правопорушення, а штраф, який застосовується до неї, не є покаранням. Але все ж таки визначена законом сума стягується з юридичної особи в дохід держави, тому це є примусовий захід, що є різновидом реакції на причетність до кримінального правопорушення. Фінансовий характер штрафу, ані у якості покарання, ані у якості заходу кримінально-правового характеру він не пов'язується виключно з корисливими посяганнями, тобто характер суспільної небезпеки кримінального правопорушення не є вирішальним для законодавця при включенні штрафу до числа покарань/заходів, які можуть бути призначені за вчинення певного кримінального правопорушення/ причетність до вчинення певного кримінального правопорушення [5, с. 26-29].

Штраф ототожнюється із найменш обтяжливим в науково-дослідній практиці заходом впливу, який може бути як фіксованим розміром (одноразова виплата, що обмежена граничними розмірами штрафу в залежності від ступеня тяжкості кримінального правопорушення) та кратним (нині – двократному розмірі від незаконно одержаної неправомірної вигоди, за неможливості застосування фіксованого, причому така кратність застосовується не лише у випадку одержання юридичною особою неправомірної вигоди, а й у випадку можливості її одержання за умови визначення судом її відповідного розміру), то він є найбільш поширеною санкцією з огляду на вітчизняну судову практику.

Відповідно до ч. 2 ст. 96-7 КК України у разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою

юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах: за кримінальний проступок - від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за нетяжкий злочин - від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за тяжкий злочин - від двадцяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за особливо тяжкий злочин - від сімдесяти п'яти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

Процесуальною підставою застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру відповідно до п. 2. ч. 4 ст. КПК України є обвинувальний вирок суду. Особливістю законодавчого регулювання заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є те, що провадження щодо неї здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, в якому фізичну особу підозрюють, обвинувачують у вчиненні кримінальних правопорушень, які вчинені від імені та в інтересах юридичної особи.

Можна погодитись, що єдиним ефективним заходом стягнення щодо юридичних осіб, як вважає В.С. Сотніченко, є штраф, оскільки з урахуванням природи юридичної особи інші заходи (наприклад, зупинення її діяльності) не дозволять досягти цілей, що можуть бути поставлені перед інститутом відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві. Адже організаційна структура та майно юридичної особи, що ліквідована в кримінально-правовому порядку, оперативно можуть бути заздалегідь виведені з обігу та поновлені в іншій (інших, в т. ч. новостворених) юридичної особи [7, с. 10].

Висновки. Зміни, які відбулися в кримінальному законодавстві викликані виконанням міжнародних зобов'язань та вимог адаптації нормативно-правових актів до законодавства Європейського Союзу. Серед таких новел є інститут заходів кримінально-правового характеру, серед яких є застосування до юридичних осіб штрафу. Такий вид заходу не є кримінальним покаранням і не є формою реалізації кримінальної відповідальності. В теоретичному та практичному аспекті залишається багато «відкритих» проблем застосування штрафу як заходу криміна-

льно-правового характеру. Тому є необхідність перегляду моделі відповідальності юридичних осіб та застосування до них заходів кримінально-правового характеру в межах кримінального законодавства.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Ратифіковано Законом № 251-V (251-16) від 18 жовт. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Ратифіковано Законом № 2698-VI (2698-17) від 17 лист. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. Ратифіковано Законом № 252-V (252-16) від 18 жовт. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3028>

5. Орловська Н.А. Штраф щодо юридичних осіб: проблеми кримінально-правової регламентації. *Новітні кримінально-правові дослідження*. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 26-29.

6. Проект Кримінального кодексу України станом на 14 вер. 2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf>

7. Сотніченко В.С. Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

8. Яценко А.М. Штраф і конфіскація майна як покарання та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (8-10 черв. 2017 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2017. С. 123-126.

9. Yushchuk O.I. Criminal law measures against legal entities for corruptions *Epistemological aspects of tort law transfiguration in the creation of anticorruption legislation and its enforcement: scientific monograph*. Ed. Kolomoiets T. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 280-311. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-347-7-17>

References

1. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii. Ratyfikovano Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

2. Kryminalna konventsiia pro borotbu z koruptsiieiu. Ratyfikovano Zakonom № 252-V (252-16) 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

3. Konventsiia Rady Yevropy pro vidmyvannia, poshuk, aresht ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom. Ratyfikovano Zakonom № 2698-VI (2698-17) 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

4. Yashchenko A.M. Shtraf i konfiskatsiia maina yak pokarannia ta zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru shchodo yurydychnykh osib. Polityka v sferi borotby zi zlochynnistiu: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (8–10 cherv. 2017 r., m. Ivano-Frankivsk). Ivano-Frankivsk, 2017. S. 123–126.

5. Proekt Kryminalnoho kodeksu Ukrainy stanom na 14 ver. 2023 r. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf>

6. Orlovska N.A. Shtraf shchodo yurydychnykh osib: problemy kryminalno-pravovoi rehlamentatsii. Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia. Mykolaiv: Ilion, 2015. S. 26-29.

7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3028>

8. Sotnichenko V.S. Yurydychna osoba yak subiekt kryminalnoi vidpovidalnosti: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2013. 20 s.

9. Yushchuk O.I. Criminal law measures against legal entities for corruptions *Epistemological aspects of tort law transfiguration in the creation of anticorruption legislation and its enforcement: scientific monograph*. Ed. Kolomoiets T. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 280-311. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-347-7-17>

**A FINE AS A TYPE OF CRIMINAL LAW MEASURE
AGAINST LEGAL ENTITIES**

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsiubynsky Street, 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine
E-mail: o.uschuk@chnu.edu.ua

*The purpose of the article is to identify and resolve the theoretical and practical issues of application of a fine as a criminal law measure against legal entities, to summarize and analyze them, and to make proposals for overcoming the gaps in national legislation and its application practice. **Research methods** is the interpretation method, which allowed the author to clarify the content of a fine as a criminal law measure against legal entities, and the comparative method when distinguishing it from a fine as a form of punishment. **Results** of the study, the author has formed a vision of the application of a fine to legal entities in case of a criminal offense committed by an authorized person on behalf of or in the interests of a legal entity. The article **discusses** the theoretical issues of the legislative definition of a fine as a measure of a criminal law nature in relation to legal entities and the practical aspects of regulating the problems of application of this type of measure of a criminal law nature. The problems of the legislative definition of a fine as a measure of a criminal law nature should be addressed both in the theoretical and law enforcement areas. Scholars and practitioners have repeatedly debated the legal nature of fines as a type of criminal law measure applied to legal entities. In particular, questions arise as to the distinction between a fine as a form of punishment and a measure of a criminal law nature. Scholars point out that a fine imposed on legal entities is not a form of criminal liability, but is only a measure of a criminal law nature. In theoretical and practical terms, there are still many "open" problems with the application of a fine as a measure of criminal law. Therefore, there is a need to revise the model of liability of legal entities and to apply criminal law measures to them within the framework of criminal law.*

Key words: fine; criminal law measure; legal entities; punishment.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2023